

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Актуальні питання прикладної юридичної психології»
обов'язкових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

053 Психологія (Юридична психологія)

Тема № 4. *Психологія правопорушень та юридичної діяльності. Психологічні основи процесуальної діяльності. Поняття професіограми*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології
та психології Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробник:

доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Філоненко В.М.

Рецензенти:

1. доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції № 4

1. Психологія правопорушень та юридичної діяльності.
2. Психологічні основи процесуальної діяльності. Поняття професіограми.

Література

Основна

1. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
[https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jur_ydychna%20Psyhologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jur_ydychna%20Psyhologija%20(1).pdf)
2. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с.
<https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>
3. Шинкаренко І.О. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 174 с.
https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/yp_23_11.1.pdf
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/50_1-uridichna_psihologiya-Bocheluk.pdf
5. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с. ел.ресурс.
<https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/507/3Np3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв, та ін.; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 242 с.

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2500/Administratyvna%20diialnist%20politsii%20u%20pytanniakh%20ta%20vidpovidiakh_navchalnyi%20posibnyk_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y

7. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.
http://www.college-business.dp.ua/docs/other_information_237.pdf

Допоміжна

1. Ніколаєнко С.І, Ніколаєнко С.О. Юридична психологія : навчально-методичний посібник щодо самостійного вивчення дисципліни. Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” : Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2014. 145 с.

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50590/6/Nikolaienko_Yurydychna_psykholohiia.pdf;jsessionid=9DB9E95DD193EBBE54CC44D0871BAC91.

2. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю / Держ. закл. „Луган. нац. унт імені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.

https://elearn.nubip.edu.ua/pluginfile.php/639007/mod_resource/content/0/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%93.%20%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf.

Столяренко О. Б. Психологія особистості : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

<https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>.

4. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред.

В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5870>

5. Бочаріна Н.О. Психологія особистості : навчальний посібник.

Переяслав-Хмельницький, 2014. – 188 с.

<http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1068/%D0%9F%D0%B E%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%91%D0% BE%D1%87%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&is Allowed=y>

Інтернет ресурси

1.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_pra civnikiv_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції.

1. Психологія правопорушень та юридичної діяльності.

1. Психологія правопорушень

1.1. Основні поняття.

Вивчення психіки особистості через її діяльність, в тому числі злочинну, є основним способом психологічної інформації по будь-якій справі в період дізнання попереднього слідства і судового розгляду.

Психологія правопорушення - це характеристика внутрішньої сторони злочинної поведінки, що безпосередньо не спостерігається. Будь-яка злочинна подія як поведінка особистості має дві сторони:

- Зовнішню (предметно-фізичну)
- Внутрішню (психологічну).

Інакше говорячи, будь-яке правопорушення включає в себе дві групи обставин: **Об'єктивні обставини**, які майже завжди піддаються

безпосередньому сприйняттю і спостереженню, і **психологічні (суб'єктивні)** обставини, які не можуть бути безпосередньо побачені і сприйняті людиною.

До об'єктивних обставин будь-якої справи відноситься:

1. Місце;
2. Час;
3. Спосіб;
4. Предмет посягання;
5. Знаряддя здійснення злочину;
6. Дії даної особи;
7. Злочинний результат, що наступив;

До психологічних обставин справи відносяться:

1. Мотиви злочину;
2. Цілі здійснення злочину;
3. Психічне відношення особи до злочинної дії і результату, що наступив в формі наміру або необережності;
4. Інші психологічні факти поведінки.

Тому, кожний дізнавач і слідчий повинен володіти основами психологічного аналізу злочинної поведінки.

Своєрідність індивідуальної злочинної поведінки складається в тому, що *нарівні з чинниками зовнішнього середовища*, а саме причин і умов, його обумовлюють і *внутрішні чинники*, зокрема форма провини, мотиви і цілі. Чинники зовнішньої середовища стають спонукаючими силами поведінки, тільки відобразившись в свідомості особистості. Для більш чіткого встановлення і розуміння психологічного змісту злочинної поведінки *необхідно розкрити внутрішні причини*, які привели в дію конкретну особистість.

Провина, мотив і мета завжди входять в структуру злочинної дії особи.

Під структурою злочинної поведінки розуміється внутрішня (психологічна) будова цих форм злочинної поведінки і взаємозв'язок їх складових частин. Це положення необхідне особливо підкреслити, оскільки **провина, мотив і мета** нерідко розглядаються самі по собі, як самостійні явища, поза структурою

злочинної поведінки, елементами якого вони являються. **Так, наприклад,** одними авторами вони розглядаються тільки з точки зору їх вираження в нормі закону, іншими ж вони розглядаються лише як ознаки особистості обвинуваченого.

Між тим визначальним положенням при характеристиці названих психологічних фактів є **їх розгляд як структурних елементів злочинної поведінки**. Подібний підхід дозволяє аналізувати їх як елементи діяльності особи, з'ясувати місце провини, мотиву і мети в структурі різних форм злочинної поведінки і функції, здійснювані ними в період підготовки (мотивації) і здійснення злочину.

Психологічна суть злочинної поведінки складається в активному прагненні особи добитися здійснення поставленої мети. Воно знаходить своє вираження в свідомо вмотивованих діях, направлених на досягнення певної мети, незалежно від того, співпадає вона або не співпадає з суспільно небезпечними наслідками. Таким чином, **психіка завжди включена в злочинну діяльність**. Як правило, вона виступає як центральна зв'язуюча ланка окремих дій конкретної особи. Через неї досягається єдність в регуляції цих дій і поведінки. Будучи за своїм змістом антигромадською, **злочинна поведінка з точки зору її будови відповідає всім ознакам вольової діяльності** в загально психологічному її значенні.

З суб'єктивної сторони воно характеризується волею, вмотивованістю і ціленаправленістю, а з об'єктивної - фізичними діями або стриманістю від них. Якщо в довершеному злочині воля особи не знайшла свого вираження внаслідок внутрішніх причин (розлад свідомості, психічна хвороба і т. п.), *то ця особа не підлягає карній відповідальності*.

Якщо ж в злочинна воля особи не знайшла свого вираження внаслідок зовнішніх причин (примушення, насилля і т. п.), то це є обставиною, яка *пом'якшує карну відповідальність*.

Врахування вольового характеру злочинної поведінки знаходить своє вираження в карному законодавстві. Так, законодавче поняття злочину

безпосередньо виходить з вольового характеру злочинної поведінки; «.. злочином признається передбачене законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на державний суспільний устрій, систему господарства, власність, особистість, політичні, трудові, майнові і інші права громадян, а так само інше суспільно небезпечне діяння, що посягає на правопорядок і передбачене кримінальним законом». Це положення підкреслюється і в теорії кримінального права, зокрема, те, що *вольову дію людини, що лежить в основі побудови поняття злочину, можна визначити як свідомо цілеспрямований вплив людини на навколишній світ.*

Таким чином, коли мова йде про **психологію правопорушення**, це означає, що мова йде тільки про один вид людської поведінки, а саме про **вольову поведінку**.

Психологічні характеристики злочинних діянь різні в залежності від того, за допомогою якого виду дій ці діяння вчиняються.

У психології зазвичай розрізняють рефлекторні, імпульсивні, інстинктивні та вольові дії.

Види людських дій. Залежно від наявності або відсутності психологічного механізму дії людини поділяють на:

Рефлекторні дії є діями-реакціями. Вони не вимагають цілі і регуляції відповідно до неї, а здійснюються автоматично.

Інстинктивні дії виходять з органічних імпульсів, в них відсутнє усвідомлення особи і передбачення результату дії.

Імпульсивна дія - це, як правило, дія-спалах, дія-розрядка, коли вихідне спонукання (роздратування, невдоволення і т. п.), створене ситуацією, без зважування та оцінки його в якості мотиву безпосередньо переходить в дію. Імпульсивні дії найчастіше спостерігаються в патологічних випадках, коли особа в силу душевної хвороби не здатне здійснити вольові дії.

Вольова дія - це дія, що відрізняється свідомим актом поведінки людини. Від рефлекторних, інстинктивних і імпульсивних дій вона відрізняється за змістом і структурою. **Вольова дія є розумною:** вона має свій смисловий зміст, який

визначається **метою і мотивом**. Здійсненню вольової дії передуює внутрішній процес її мотивації і вироблення мети. При цьому спонукання, перш ніж перейти в дію, усвідомлюється особою як мотив дії, а виконання вольової дії регулюється особою відповідно до його мети. **Таким чином, психологічний механізм має місце в вольових діях і відсутній в рефлексивних, інстинктивних і імпульсивних діях. Коли мова йде про психологію правопорушення, то це означає, що мова йде тільки про свідомі вольові дії психічно здорової особи.**

Співробітників правоохоронних органів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в усіх випадках слід звертати увагу на поведінку особи (правильна вона чи неправильна), на його висловлювання і інтереси. Зазвичай зовнішня форма поведінки у психічно хворих осіб буває неправильною, проте в окремих випадках може бути правильною, зберігається навіть професійна придатність. Але пояснення своєї поведінки, зокрема своїх мотивів, іноді вже викликають сумнів у психічному здоров'ї особи. Так, наприклад, інженер-кібернетик, який скоїв вбивство своєї дружини (труп її знайшли в шафі квартири), був здивований тим, що органи дізнання і слідства втручаються в його взаємини з дружиною. При допиті він був абсолютно спокійний, тактовний і заявив, що знищив дружину як «другорядну особистість».

В іншому випадку співробітник, який займав досить видне положення в установі, вдома постійно походжав у голому вигляді і працював над темою про знищення фабрик, що виробляють одяг, бо це дає, за його словами, велику економію. **На практиці, крім особистого значення, дія може мати певне соціальне значення.** Дія особи стає соціально значущою і набуває характеру суспільної дії завжди, коли вона зачіпає інтереси особистості, певних суспільних груп, суспільства загалом. **У залежності від свого соціально-психологічного значення дія при цьому виступає в формі вчинку або провини.**

Вчинком називається соціально корисна дія, тобто дія, що має позитивне моральне, юридичне і суспільне значення.

Провиною є соціально шкідлива дія, тобто дія, яка має негативне моральне, юридичне або суспільне значення.

Для співробітника правоохоронних органів в оперативно-розшукової діяльності завжди важливо зрозуміти вчинок особи, його соціально-психологічне значення.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

- 1) в кожній злочинній поведінці нарівні з фізичними і спостережуваними є і психологічні (які не спостерігаються) елементи;
- 2) коли ми говоримо про психологію правопорушення, то ми маємо на увазі тільки один вигляд людської поведінки - вольова поведінка;
- 3) вольова дія особи може мати позитивне або негативне соціально-психологічне значення.

Правопорушення завжди є соціально шкідливою провинною.

Поняття конкретного правопорушення і аналіз злочинної поведінки.

Правопорушення — це неправомірне (протиправне) суспільно-шкідливе винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, за вчинення якого особа може бути притягнута до юридичної відповідальності.

Правопорушення (delictum) за ступенем суспільної небезпеки поділяються на злочини і проступки.

Ознаки правопорушення:

- 1) суперечність конкретному правовому припису - невиконання обов'язку або порушення заборони;
- 2) вина - правопорушенням є лише діяння, вчинене навмисно або з необережності;
- 3) завдання шкоди особі, суспільству або державі, у певних обумовлених законом випадках - реальна загроза завдання такої шкоди;
- 4) правопорушення є вольовим, усвідомленим діянням, що існує у вигляді дії або бездіяльності. Стан думок, переконання, погляди, якими б антигуманними чи зловмисними вони не були, - не караються;

5) відповідальним за правопорушення може бути тільки фізична чи юридична особа, здатна нести відповідальність за свої дії (деліктоздатна особа).

Конкретні злочини як вольові акти по своїй структурі можуть бути простими і складними.

Простим вольовим актом, що має психологічний механізм, є злочинна дія.

Складним волевим актом є злочинна діяльність, яка складається з сукупності ряду дій, тобто епізодів складу злочину.

Поняття «злочинна дія» і «злочинна діяльність» як одиниці психологічного аналізу не треба змішувати з відповідними кримінально-правовими поняттями. *З психологічної точки зору злочинною дією вважається тільки одноразовий вольовий акт, яким досягається мета, що не розкладається на більш прості. У кримінальному праві під злочинною дією розуміється як одноразовий вольовий акт, так і сукупність декількох вольових актів.*

До одноразових злочинних дій, як правило, відносяться необережні злочини, здійснені при перевищенні меж необхідної оборони, а також в стані сильного душевного хвилювання. Прикладами одноразової злочинної дії можуть служити одиничні акти розкрадання, зґвалтування, хуліганства і т. д.

При встановленні психологічного змісту правопорушення необхідно завжди проводити психологічний аналіз поведінки, щоб встановити, до якого вигляду злочинної поведінки, дії або діяльності воно відноситься.

Правопорушення: поняття, склад і види.

Протиправною поведінкою вважають поведінку, що характеризується порушенням норм права. Одним із видів такої поведінки є правопорушення. Кожне правопорушення - конкретне, оскільки його чинить конкретний індивідуальний або колективний суб'єкт у певний час, у певному місці.

Правопорушення характеризується конкретно визначеними ознаками, до яких передусім належать:

- суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- протиправність діяння; винність особи, що скоїла протиправне діяння;

- деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- покарання і стягнення.

Отже, **правопорушення - це юридичний факт, який має місце за наявності всіх вищезазначених ознак.** Слід розрізняти *правопорушення як юридичний факт і склад правопорушення, як наявність конкретних елементів, що їх закріплюють у законі, як модель правопорушення.*

Склад правопорушення - сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечно і шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням. Такі ознаки мають об'єктивний і суб'єктивний характер.

Склад правопорушення криє в собі: **об'єкт; об'єктивну сторону; суб'єкт; суб'єктивну сторону.**

Об'єкт правопорушення - ті суспільні відносини, які охороняються нормами права і на яких посягає дане правопорушення. В юридичній літературі розглядають загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкт.

Об'єктивна сторона правопорушення - зовнішній акт суспільне небезпечного діяння, яке посягає на охоронюваний нормами права об'єкт, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди. **Ознаки об'єктивної сторони правопорушення -** дія чи бездіяльність, суспільне небезпечні та шкідливі наслідки, причинний зв'язок між ними, місце, час, спосіб, засоби, обставини та умови скоєння правопорушення.

Суб'єкт правопорушення - індивід чи колектив людей. Індивідуальний суб'єкт - це фізична особа, що є осудною і досягла певного віку. Фізичних осіб поділяють на громадян, осіб без громадянства, іноземних громадян. Розглядають також приватну особу, службову особу, спеціальний суб'єкт.

Осудність фізичної особи характеризується тим, що вона розуміє характер своїх дій і може керувати ними. Колективним суб'єктом правопорушення можуть бути юридична особа, державний орган, громадська організація тощо, дії яких зв'язані з колективним винесенням рішень.

Суб'єктивна сторона правопорушення - внутрішня психічна діяльність особи, зв'язана зі скоєнням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони правопорушення є **провина, мотив і мета** правопорушника.

Під провиною слід розуміти психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно - небезпечного діяння і суспільно небезпечних наслідків у формі **наміру та необережності. Намір** як форма провини характеризується тим, що особа усвідомлює суспільне небезпечний характер своєї дії (бездіяльності), передбачає суспільне небезпечні та шкідливі наслідки, бажає чи свідомо допускає їх настання. Залежно від вольового критерію намір поділяють на **прямий і непрямий. У теорії права намір поділяють на завчасно обдуманий, такий, що виник раптово, неконкретизований.**

Необережність у скоєнні правопорушення має місце тоді, коли особа передбачала настання суспільне небезпечних наслідків свого діяння та легковажно розраховувала на запобігання їм, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. Залежно від вольового критерію розрізняють такі види необережності, як **самовпевненість і недбалість.** У теорії права розрізняють і змішану провину, тобто таку, коли особа відносно суспільне небезпечного діяння має намір, а відносно суспільне небезпечних наслідків - необережність.

Мотив - це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення. Мотив близько наближається до провини, але не зливається з нею. Він впливає на свідомість людини, зумовлює характер її дій, формує спрямованість волі, визначає зміст провини.

Мета - це уява особи, що скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне. Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив показує, чим керується особа, скоюючи правопорушення, то мета визначає спрямованість діяння право-І порушника, найближчий результат, себто те, до чого правопорушник прагне, чого хоче досягти. Види правопорушень - класифікаційні групи правопорушень за різними підставами. Залежно від ступеня суспільної небезпечності розрізняють **злочини і проступки.**

Злочин - вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільне небезпечні, кримінальне протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну системи, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права і свободи особи.

Проступки класифікуються як **адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові**.

Адміністративні проступки - такі, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них закон передбачає адміністративну відповідальність.

Дисциплінарні проступки - такі, що посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисциплін; протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них законодавством (іншими нормативними актами) передбачено дисциплінарну відповідальність.

Цивільно-правові проступки - шкідливі, протиправні, винні порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і зв'язаних з ними немайнових особистих відносин, а також схожих з ними майнових і особистих відносин, передбачених нормами сімейного, земельного, колгоспного права.

Причини правопорушень - комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права.

Психологічна структура злочинної дії.

Ми знаємо, що злочинна дія - це мотивований, цілеспрямований, свідомий і керований акт протиправної поведінки, яким досягається певна мета, і цей акт не розкладається на більш прості.

Злочинна дія — це категорія, яка служить інструментом юридичного аналізу, пізнання явищ злочинності в їхній психолого-правовій формі.

Кожна дія має смисловий зміст і направлена на досягнення відносно близьких цілей, якими воно регулюється в період його здійснення. Мотиви, спонукаючи певну особу до дії, задовольняються при здійсненні поставленій меті. Внаслідок цього злочинна дія набуває певне значення і носить характер закінченого вольового акту.

Основна мета психології — вивчити той психологічний механізм, що внутрішньо обумовлює і детермінує злочинну дію. Спираючись на юридичний аналіз, вона досліджує психологічні передумови злочинної дії, їхній зв'язок з іншими особливостями особистості, а також із зовнішніми факторами.

З позиції психології злочинна дія являє собою специфічну форму того або іншого конкретного виду дії або діяльності.

Для того, щоб зрозуміти, що передує розгортанню антигромадської дії, необхідно насамперед проаналізувати потреби та мотиви, які визначають особистість до діяльності. У загальній теорії особистості розглядається співвідношення потреб і мотивів для з'ясування внутрішнього механізму, який спонукає до дії. Однак при цьому залишається ще не ясним, чим визначений сам вибір мотиву. Це питання має дві сторони: чому люди в певних ситуаціях діють так чи інакше? І чим вони керуються, коли вибирають саме даний мотив? Поняття, яке деякою мірою пояснює вибір мотиву, є поняття соціальної настанови.

Крім змісту, злочинна дія має внутрішню структуру, головними компонентами якої є:

- 1) мотив, мета дії і форма провини особи (психологічні компоненти);
- 2) предмет дії, спосіб, кошти і умови його реалізації (фізичні та речовинні компоненти);
- 3) результат дії, тобто ті наслідки, які наступили від дії.

Мета як компонент злочинної дії виконує в ньому певні функції.

Перша її функція складається в усвідомленні дійовою особою об'єкта, предмета або особи, на яку прямує його дія.

Друга функція виражається в бажанні досягнути певного результату цієї дії. Завдяки меті особа регулює свої дії і направляє їх на досягнення того результату, який міститься в ній.

Прямий результат - це той, який входить в суб'єктивну мету особи. Він є реалізацією і безпосереднім вираженням мети. При втручанні об'єктивних сил, що не залежать від волі дійової особи, прямий результат може не співпадати по своєму об'єму з метою особи. При цьому мета реалізовується не до кінця і результат виявляється менше, ніж мета дії, що намічалася. Неспівпадання мети і результату виступає в цьому випадку в формі «невиконання мети». Прикладом «невиконання» мети є замах на вчинення злочину, коли мета злочину не здійснюється до кінця по причинах, що не залежать від волі винного.

На практиці, зокрема в процесі оперативно-розшукової діяльності, для смислової характеристики злочинної дії недостатньо знати тільки його мету.

Крім мети, кожна дія має свій мотив. Здійснюючи конкретну дію, особа може керуватися різними спонуканнями. Для правильного розуміння вольової дії дуже важливо уявити собі істинне співвідношення між спонуканнями і метою вольової дії. Усвідомлена мета, безсумнівно, грає дуже істотну роль у вольовій дії, вона повинна визначати весь його хід. Всіма вчинками людей керують їх спонуки, тобто певні мотиви.

У оперативно-розшуковій діяльності співробітників правоохоронних органів важливо завжди своєчасно виявити і зрозуміти дійсні мотиви особи і на цій базі постаратися переконатися самому і переконати його.

Встановлення мотиву дії веде до розкриття смислового змісту дії і є основою для встановлення психологічного контакту і відповідного впливу на особистість.

Роль мотиву в підготовці дії і формуванні волі особи підкреслював славнозвісний російський вчений І.М. Сеченов. Зокрема, він писав, що «не

може бути волі, яка б діяла «сама по собі». Поруч з нею завжди стоїть, визначаючи її, який-небудь етичний мотив в формі пристрасної думки або почуття. Значить, навіть в самих сильних етичних кризах, коли, по вченню буденної психології, волі слід би виступити усього яскравіше, вона одна, сама по собі діяти не може, а діє лише в ім'я розуму або почуття».

Етап мотивації завершується прийняттям особою рішення про вчинення злочину або утриматися від нього. Особа кладе кінець своїм сумнівам і коливанням і вирішує: буду діяти ось так або утримаюсь від дії. **Прийняття рішення про здійснення злочину може здійснюватися в різних формах.**

Воно може виділятися в свідомості дійової особи як особлива фаза і зводиться в цьому випадку до усвідомлення мети злочину. Воно може наступити в стадії боротьби мотивів само по собі, як його дозвіл. Як особливий етап в підготовці злочину прийняття рішення виступає тоді, коли кожний з мотивів зберігає для особи свою силу і значущість. Рішення на користь одного мотиву приймається тому, що інші мотиви придушуються і позбавляються ролі спонукання дії.

Мотив-переможець стає домінуючим і визначає зміст майбутньої дії.

Особі, що здійснює злочин, доводиться приймати рішення в різних психологічних умовах:

- 1) це можуть бути прості умови без стресів і збудженого стану, при достатності часу на його обдумування, що характерно, наприклад, для прийняття рішень розкрадачами власності, здійснення актів тероризму і т. д. Воно породжує, як правило, ощадливу злочинну поведінку;
- 2) складні психологічні умови: у вигляді сильного збудження, нестачі часу на продумання рішення, наявності конфліктної ситуації, коли одній особі протистоїть воля іншої особи, - ведуть до прийняття недостатньо продуманих рішень, зухвалої злочинної поведінки, тобто поведінка, заснована не стільки на суворому розрахунку, скільки на пориві, що характерно для прийняття рішень, наприклад, при здійсненні злочинів проти особистості (зокрема, при здійсненні вбивств на емоційній основі, спричиненні умисних тілесних пошкоджень, зґвалтувань і т. п.).

Як правило, після прийняття рішення настає **головний етап**: реалізація сформованої мотивації і метою волі особи в діях. Практично ж на стадії мотивації здійснюється, образно говорячи, проектування злочинної поведінки.

На стадії виконавчій цей проект втілюється в реальні дії і їх результати.

Виконання злочину вимагає вольових зусиль, які підтримуються силою мотиву і метою дійової особи. На цій стадії психічна діяльність особи виявляється в регулюванні здійснюваної дії відповідно до його мети. Зміст злочинної дії повинно розглядати передусім з результативної сторони, тобто як процес реалізації мети в результатах дії. Досягнення мети означає закінчення дії як вольового акту. Особа оцінює досягнутий результат, зіставляючи його з наміченою метою. При цьому вона констатує його успіх або невдачу, успіх або неуспіх.

Таким чином, потрібно розрізняти функції, що виконуються мотивом і метою на стадіях підготовки (мотивації) і виконання злочинної дії.

На *підготовчій стадії* мотив і мета формують рішення і породжують волю особи.

У *стадії виконання* злочину вони визначають зміст вже сформованої волі особи, виступаючи її смисловою стороною. Свою функцію мотив і мета в подальшому виконують шляхом коректування спрямованості дій, що здійснюються. Завдяки цьому забезпечується їх перетворення в дію і через нього в реальних фактах дійсності.

У ході діяльності мотив може залишитися:

1) незмінним і стати діючим мотивом.

Іноді мотив, що сформував дію, в ході виконання зникає,

2) замінюється іншими або ускладняється додаванням нового, додаткового мотиву.

Зміна мотиву може відбуватися шляхом його відпадання і припинення злочинної діяльності особи.

3) У стадії виконання може статися також переосмислення мотиву шляхом заміни його соціально-позитивним мотивом поведінки. Прикладом подібного

переосмислення мотиву може служити добровільна відмова від подальшого здійснення злочину, явка з повинною, а також самооцінка злочину в ході розслідування, щиросердечне розкаяння в скоєному і активне сприяння його розкриттю.

Помітне місце в мотивації злочинних дій може належати стану сп'яніння особи. Роль алкоголю в мотивації злочину складається в тому, що він знімає процеси гальмування. Під впливом алкоголю людина перестає дивитися на себе очима інших. Спочатку створюється ілюзія внутрішньої легкості і бажання спілкування, потім виникає порушення звичайної мотивації поведінки. П'яній людині здається, що він поводить себе вельми логічно. Фактично ж у нього порушується звична мотивація і організація вчинків і поведінки.

Потрібно відмітити, що роль мотиву і мети як структурних і функціональних компонентів злочинної поведінки наочно виступає в патологічних випадках, коли один з них або вони обидва бувають порушені. При патологічних афектах і імпульсивних станах, коли спонукання безпосередньо дає стрімку, неусвідомлену розрядку в злочинній дії, останнє втрачає характер вольового веління і виступає як акт поведінки душевнохворої людини, що має місце при kleptomaniї (імпульсивна крадіжка), піроманії (імпульсивний підпал).

Істотною ланкою виконання дії є його предметно-речовинні компоненти, тобто знаряддя, засоби і умови, завдяки яким досягається мета дії. Зовнішні умови можуть сприяти або перешкоджати досягненню мети. Як засоби здійснення злочину виступають предмети, речі, знаряддя, інструменти, механізми, прилади, пристрої і т. п., тому що вони можуть «служити меті особи». Предметно-речовинні елементи злочинної поведінки вибираються особою у відповідності з їх суб'єктивної значимістю. Їх призначення в тому, що вони використовуються і керуються суб'єктом як засоби досягнення своєї мети.

Засоби це є здатність предмета служити меті.

Особливо потрібно указати на документи як засоби здійснення злочинів. Сюди відносяться фіктивні, підроблені і розірвані службові документи і інші записи про злочинні комбінації.

Будучи засобом здійснення або «прикриття» злочину, вони виступають об'єктивними показниками мотиваційної сторони злочину. Виявлення подібних документів, а також виявлення повода, призначення, автора і обставини їх виготовлення проливають світло на мотив і мету здійснення злочину.

Психологічна характеристика і аналіз злочинної діяльності.

При здійсненні злочину окрема дія може виступати як самостійний, автономний акт поведінки або бути частиною більш численного цілого, тобто злочинної діяльності.

Злочинна діяльність як структурна форма злочинної поведінки являє собою сукупність дій, об'єднаних єдністю мотивів і цілей. У злочинній діяльності виявляється характерна для людини здібність до дій дальнього прицілу, далекої мотивації і цілеспрямованості, характерної для злочинної дії. Як діяльність, так і входним в її склад окремим діям притаманні свої мотиви і цілі. При аналізі злочинної діяльності слід, таким чином, розрізнявати мотиви і мету окремої дії і злочинної діяльності загалом. Вказані види мотивів і цілей не можуть замінюватися один іншим: мотиви окремих дій, які входять в діяльність, не рівнозначні мотивам діяльності загалом,

За своїм змістом мотиви і цілі дії і діяльності можуть співпадати. Лише при цій умові можна говорити про єдину злочинну діяльність особи. **Однак мотиви і цілі дії і діяльності за своїм змістом можуть і не співпадати.**

Загальна мета визначає спрямованість, хід і побудову всієї злочинної діяльності і підпорядковує собі цілі входних в неї окремих дій. Відповідно до неї відбувається прогнозування діючою особою кінцевих результатів злочинної діяльності і результатів кожної дії, яка входить в нього.

Структурно-психологічний аналіз, тобто розгляд вчиненого злочинного акту поведінки в єдності з попередньою діяльністю цього лица (як правило, до

злочину), дає можливість виявити всю діяльність загалом і вхідні в неї незлочинні дії, в яких в більшості випадків чітко виражені мотиви і цілі їх здійснення.

Це допомагає в оперативно-розшуковій діяльності виявити весь психологічний механізм діяльності особи, в котрій злочинний акт поведінки виступає як остання завершальна дія, будучи згідно із законом самостійним актом поведінки. Ці дії в більшості, випадків прогножуються, плануються, підготовлюються, нарешті, для їх здійснення використовуються знання, досвід, навички.

Соціально-психологічні дефекти завжди входять елементом навіть в психологічну структуру злочинів, вчинених по недбалості, самовпевненості. **Елементами психологічної структури злочину**, як вже нами відмічалось, виступають також **наявність мети** на задоволення протиправної потреби (або способу для її задоволення), знання, мисленева діяльність по прогнозуванню, підготовці, здійсненню злочинних дій, прихованню слідів злочину і т. д.

Виявлення психологічної структури злочину дозволяє повніше встановлювати істину, визначати шляхи перевиховання осіб, які вчинили злочин.

Тільки в тому випадку, якщо досконально вивчені психологічна структура злочину, елементи кожної злочинної дії, з'явиться можливість більш цілеспрямовано здійснювати діяльність по ліквідації цієї структури.

Психологія юридичної діяльності.

Юридична праця належить до тих видів діяльності, що визначаються, насамперед, системою взаємозв'язків "**людина - людина**". Зміст такої діяльності зумовлюється багатоваріантністю професійних завдань та їх значною інтелектуальною й емоційною насиченістю. Не випадково відомий юрист початку ХХ ст. І.М. Якимов зазначав, що ця робота є найскладнішим мистецтвом, бо вона має своїм об'єктом не неживий матеріал, а людину.

Юридична діяльність — це система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів. Вона являє собою різновид соціальної діяльності. Їй притаманні основні риси, характерні для будь-якої соціальної діяльності: предметність, доцільність, упорядкованість, вибірковість, системність, планомірність, самоорганізованість тощо.

Розглянемо основні її ознаки: 1. Юридична діяльність — це єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей. 2. Вона здійснюється юристами, тобто професійно підготовленими спеціалістами, які знають право і вміють реалізовувати його. 3. Об'єктами юридичної діяльності є юридичні явища, тобто опосередковані правом дії (дія і бездіяльність) людей та результати цих дій. 4. Суть юридичної діяльності полягає в діях юристів, спрямованих на досягнення певних юридичних цілей (вирішення юридичної справи, роз'яснення норми права адвокатом та ін.) з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми. 5. Юридична діяльність призначена для розв'язання різних юридичних проблем. Отже, **юридична діяльність — це вид соціальної діяльності**, який здійснюють юристи з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми з метою розв'язання різних юридичних проблем. Спочатку юридична діяльність не була самостійним видом діяльності. Першими “юристами” у багатьох країнах світу часто були жреці. Першими історично відомими світськими юристами були римські юристи. Їх діяльність включала: • відповіді на юридичні запитання приватних осіб; • консультації і допомога при укладенні угод; • керування процесуальними діями сторін при вирішенні суперечок у суді.

Основні риси юридичної діяльності:

1. Відбувається у сфері дії права з використанням правових засобів;
2. Здійснюється спеціально уповноваженими на те суб'єктами, які володіють юридичними знаннями;

3. Її метою є упорядкування, узгодження суспільних відносин по відношенню до вимог права, вирішення конкретних життєвих ситуацій та задоволення на цій основі індивідуальних, групових та загальнодержавних потреб та інтересів;
4. Юридична діяльність має організуючий характер, націлена на організацію дій інших суб'єктів і значною мірою пов'язана з державною діяльністю;
5. Зміст юридичної діяльності у кожній конкретній ситуації складають окремі дії юристів, що націлені на досягнення бажаних правових результатів;
6. Юридична діяльність у багатьох ситуаціях виявляє елементи творчості, індивідуального підходу, винесення конкретного рішення на підставі загальної моделі поведінки;
7. Юридична діяльність своїм правовим впливом пронизує майже всі сфери суспільного життя, які підлягають правовому регулюванню.

Види юридичної діяльності:

За інтелектуальним змістом юридична діяльність поділяється так:

- **пізнавально-пошукова** — збирання повної інформації щодо юридичних явищ;
- **реконструктивна** — аналіз інформації, розробка версій, напрямку розв'язання юридичної проблеми;
- **організаційна** — упорядкування і координація дій суб'єктів при веденні юридичної справи;
- **реєстраційна** — передавання отриманої інформації в письмовій правовій формі;
- **комунікативна** — спілкування юриста з іншими учасниками і суб'єктами юридичної справи у процесі її вирішення.

За суб'єктами розрізняють діяльність судову, арбітражну, слідчу, прокурорську, адвокатську, нотаріальну, юридичне консультування.

Також за суб'єктами діяльності розрізняють ще такі, зокрема, види діяльності:

- юридичну діяльність органів дізнання (міліція, митниця, пожежний нагляд та ін.);
- криміналістично-судову експертизу;
- діяльність оперативно-пошукових органів (МВС, СБУ);
- діяльність органів виконання покарання.

Залежно від норм права, які реалізуються, розрізняють такі види юридичної діяльності:

- регулятивну, пов'язану з правомірною поведінкою суб'єкта права;
- правоохоронну, пов'язану з неправомірною поведінкою суб'єкта права (із здійсненням правопорушення).

Правоохоронна діяльність поділяється на такі види:

- попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень;
- визначення судом чи іншими компетентними органами покарання правопорушника;
- виконання покарання.

Структура юридичної діяльності — це така її конструкція, її основні елементи та їх зв'язки, що забезпечують її цілісність, збереження її властивостей при впливі на неї різноманітних чинників суспільного життя.

Психологія юридичної діяльності - це галузь науково-практичного знання про психологічні закономірності діяльності у сфері правозастосовних і правоохоронних відносин, відносин у зв'язку з судочинством та заснованих на їх пізнанні вимогах до особистості фахівця-юриста.

Можна виділити такі основні її проблеми:

- 1) закономірності впливу психіки суб'єктів на успішність їх діяльності;
- 2) закономірності впливу юридичної діяльності на психіку її суб'єктів.

Такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, відбувається адаптація до особливостей роботи, набуваються необхідні знання, формуються вміння і навички, виникають нові позитивні якості, людина стає фахівцем своєї справи, з іншого - можливі небажані зміни психіки

суб'єктів, аж до виникнення професійної деформації та появи психічних новоутворень.

2. Психологічні основи процесуальної діяльності. Поняття професіограми.

Психологічна характеристика процесуальної діяльності.

Поняття процесуальної діяльності. Особливі умови процесуальної діяльності як професії.

Діяльність органів досудового слідства й дізнання щодо розслідування злочинів передбачає різноманітні дії, що врегульовані кримінально-процесуальним законом. У зв'язку з цим, їх називають процесуальними. Незалежно від їх безпосередніх завдань, ці дії загалом спрямовані на забезпечення повного, усебічного й об'єктивного розслідування обставин учиненого суспільно небезпечного діяння. У науковій літературі такі дії можуть мати різну назву, зокрема: «слідчі дії», «процесуальні дії», «інші процесуальні дії» однак усі вони мають єдине спрямування – виконання завдань кримінального судочинства. Ці поняття, на перший погляд, схожі між собою, проте детальний аналіз виявляє низку відмінних рис.

Схема 6

Процесуальна дія – це слідча, судова або інша дія, передбачена Законодавством. **Процесуальна діяльність** — система процесуальних дій, які строго виконуються усіма учасниками юридичного процесу.

Психологія відіграє важливу роль в організації всіх видів людської діяльності. Закономірності психіки індивіда багато в чому визначають не тільки його здатність брати участь у суспільній праці, виконуючи при цьому найрізноманітніші функції залежно від посадових чи особистих прагнень, а й можливість виконувати свою роботу відповідно до обраної професії.

Процесуальна діяльність пов'язується з функціями й повноваженнями судових та адміністративних органів держави і місцевого самоврядування, а також деяких громадських формувань. Конституція України проголошує один із важливих принципів організації державної влади, її поділ на законодавчу, виконавчу і судову, що є атрибутом правової держави. Такий поділ викликаний потребами чітко окреслити компетенцію, що представляє сукупність прав та обов'язків відповідних гілок влади та їх органів, зумовлених функціональним призначенням.

Метою і завданням процесуальної діяльності органів Української держави є застосування правових норм, сформульованих у законах та інших нормативно-правових актах, до конкретних життєвих ситуацій для охорони державного і суспільного ладу, захисту людини, її життя і здоров'я, майнових, трудових, житлових, земельних, інших прав та інтересів. Честь і гідність, права і свободи людини та їх гарантії, відповідно до ст. 3 Основного Закону, визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Розкриття змісту різних аспектів суб'єктів процесуальної діяльності передбачає потребу з'ясувати поняття "матеріальне право" й "процесуальне право". В юридичній науці під матеріальним правом розуміють правові норми, які закріплюють право власності громадян, держави, територіальних громад, кооперативів, господарських товариств, тобто приватну, державну, комунальну і колективну форми права власності, юридичний режим об'єктів права власності, правовий статус громадян і юридичних осіб (підприємств, організацій), порядок створення і структуру державних органів, підстави і межі відповідальності за правопорушення. Таким чином, об'єктами матеріального права є майнові, господарські, адміністративні, трудові,

земельні, сімейні та інші відносини. Норми матеріального права визначають права й обов'язки учасників таких відносин.

Ефективність правового регулювання досягається в діалектичній єдності двох сторін правового регулювання: 1) безпосередній регламентації суспільних відносин; 2) процесуальних форм судового й адміністративного захистів цих відносин.

Процесуальне право є системою правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу розгляду і вирішення цивільних і господарських спорів, розслідування і розгляду кримінальних справ та провадження справ про адміністративні правопорушення і розгляду справ адміністративної юрисдикції. Процесуальне право, образно кажучи, є формою життя законів, засобом втілення їх приписів у практичному житті внаслідок діяльності судових, адміністративних та інших правових органів. Найбільша частина норм процесуального права припадає на судову владу. Судочинство — це процесуальний порядок розгляду і вирішення, перш за все, цивільних, адміністративних і кримінальних справ.

У цьому аспекті значний інтерес становить така галузь суспільної діяльності людини, як процесуальна, слідча, судова діяльність. Слідча робота з погляду її психологічних показників є найменш вивченою галуззю професійної діяльності людини, що багато в чому ускладнює розв'язання проблем її наукової організації. До їх числа поряд із професійною підготовкою і професійним добром осіб, які можуть працювати в цій галузі, належать проблеми, пов'язані зі створенням психологічно сумісних колективів слідчих і суддів, що мають такі якості, як **швидка орієнтація у вирішенні розумових завдань, необхідна оперативність у реалізації намічених планів, здатність переборювати можливу професійну деформацію тощо.**

Діяльність слідчого і судді, пов'язана з розслідуванням злочину і розглядом кримінальних, цивільних та інших справ, підпорядкована встановленню об'єктивної істини, пізнанню конкретного. Це означає, що в психологічному плані така діяльність є роботою дослідника.

Пізнавальний характер правозастосовної діяльності в психологічному аспекті є надзвичайно складним. Це пояснюється головним чином тим, що ця діяльність вимагає не тільки вирішення розумових завдань різного плану і складності, а й такої її організації, яка спрямована на практичну реалізацію розв'язуваних завдань.

Тому тут діяльність є розумовою, має на меті побудову криміналістичних версій, причому складання слідчим планів проведення окремих процесуальних дій поєднується з практичною організацією роботи з реалізації уявних схем і рішень.

В окремих випадках нездатність особи здійснювати таку діяльність пояснюється її складним характером, який поєднує у собі дослідження і оперативну організацію і багато інших труднощів.

Незважаючи на численність і різноманітність розумових завдань, є можливість виділити з них найбільш типові, притаманні практично всім сторонам судово-слідчої діяльності.

1. Завдання, пов'язані з виявленням доказової інформації. Їхня сутність - прогнозування можливих джерел інформації, виявлення шляхів їхнього одержання.
2. Завдання з висування слідчих і судових версій як припущень, що визначають напрям розслідування і шляхи пошуку істини в судовому розгляді.
3. Завдання з оцінювання доказової інформації.
4. Завдання з прийняття найважливіших рішень.

До психологічних характеристик процесуальної діяльності належать й інші традиційні характеристики, зокрема докладна **правова регламентація, тактичний простір, наявність владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, різноманіття розумових завдань, наявність негативних емоцій.**

Правова регламентація означає чітке регулювання процесуальної діяльності, піднесене до норми закону, а відтак, обов'язковість виконання. З позицій

психологічної напруженості саме ця особливість процесуальної діяльності відрізняє її від численних видів людської діяльності.

Правова регламентація не тільки як психологічна характеристика, а й як змістовна сторона діяльності тісно пов'язана з науковою організацією праці (НОП). Порядок діяльності, передбачений законом, є вираженням її оптимальної організації (норми кримінально- процесуального закону, що регламентують такі акти, як порушення кримінальної справи, прийняття її до провадження, притягнення особи як обвинуваченого, закриття справи, виділення частини матеріалів кримінальної справи в окреме провадження і т.д.). Однак це не значить, що ці норми не можуть бути удосконалені. **Наукова організація слідчої і судової діяльності може здійснюватися лише в межах чинного законодавства.** Широкий простір для такої її організації надає криміналістична тактика, тобто система методів і прийомів, що сприяє швидкому, повному та об'єктивному встановленню істини.

Психологічною характеристикою судово-слідчої діяльності є наявність владних повноважень. Наділення владою і можливість розпоряджатися нею відрізняють службові функції слідчого і судді від функцій осіб, які здійснюють свою діяльність в інших галузях. Психологічний стан особи, яка наділена владою, зумовлюється насамперед високим ступенем відповідальності, пов'язаної з її повноваженнями та їхнім застосуванням у кожному конкретному випадку. Психологічне ставлення особи до свого владного повноваження може бути різним. Розумне використання повноваження передбачає винесення обґрунтованого та обміркованого рішення щодо кожного факту його застосування. На практиці іноді спостерігаються дві негативні, протилежні за змістом тенденції.

Одна з них полягає в надмірному розпорядженні своїми владними повноваженнями, що спричиняє зловживання службовим становищем чи знаходиться на межі останнього. **Друга тенденція** в розпорядженні владними повноваженнями полягає в нерішучості стосовно їхнього застосування, викликаній сумнівами з приводу можливості або доцільності цих повноважень

і почуттям страху щодо можливої відповідальності. **Дефіцит часу** виражається в суворому часовому режимі не тільки загальних строків розслідування і судового розгляду, а й строків, пов'язаних із процесуальними етапами руху кримінальної справи.

Дефіцит часу в своїх вихідних передумовах охоплює **три чинники**, які мають різну соціальну, правову та особистісну структуру. **Перший** з них - це кількість і характер злочинів, які мало піддаються заздалегідь встановлюваному обліку. **Другим чинником** є правова регламентація строків слідчої і судової діяльності. І, нарешті, **третім чинником** виступають особистісні якості слідчого і судді, що належать до самоорганізації їхньої діяльності, зумовленої багатьма моментами, наприклад, досвідом роботи, професійною підготовкою, станом здоров'я тощо.

Комунікабельність - це здатність особи до спілкування із широким за діапазоном соціальним середовищем. Специфіка комунікабельності слідчого, судді, прокурора дає змогу віднести її до числа психологічних якостей, що характеризують їхню діяльність. Комунікабельність цих осіб відрізняється від комунікабельності інших осіб в інших галузях. **Комунікабельність - риса, необхідна для організації провадження окремих процесуальних дій.**

Аби привернути до себе свідка чи обвинуваченого, потерпілого чи підсудного, потрібно знати риси його характеру. **Винятковий характер комунікабельності** полягає в тому, що її метою є не тільки спілкування з людьми в процесі діяльності, а й одержання інформації від зацікавлених осіб і організація їхньої діяльності відповідно до цієї інформації.

Незважаючи на численність і різноманітність розумових завдань, є **можливість виділити з них найбільш типові**, притаманні практично всім сторонам судово-слідчої діяльності.

1. Завдання, пов'язані з виявленням доказової інформації. Їхня сутність - прогнозування можливих джерел інформації, виявлення шляхів їхнього одержання.

2. Завдання з висування слідчих і судових версій як припущень, що визначають напрям розслідування і шляхи пошуку істини в судовому розгляді.
3. Завдання з оцінювання доказової інформації.
4. Завдання з прийняття найважливіших рішень. Деякі завдання, розв'язувані в процесі судочинства, є найбільш значущими за своїм характером і зумовлені існуванням окремих етапів судочинства.

Однією з психологічних характеристик судово-слідчої діяльності є наявність **негативних емоцій**. Негативні емоції в судово-слідчій діяльності зумовлені її об'єктом, а саме тим, що робота слідчого і судді переважно пов'язана з розслідуванням і попередженням злочинів, судовим розглядом кримінальних, цивільних та інших справ. Злочинні прояви викликають різко негативну оцінку суспільства.

Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють провадження у справі.

Поняття професіограми.

Професійно важливі якості слідчих, суддів, прокурорів пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю та послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу. Складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей особистості, які прямо залежать від її психологічної структури та обраної професії.

Розмаїтість наведених характеристик обумовлює складність професії, пов'язаної з правоохоронною діяльністю, її багатоаспектну спрямованість, високу виховну роль. **У психології розрізняють професіографію - технологію вивчення вимог, що ставляться професією до особистісних якостей, психологічних здібностей та можливостей індивіда.** Професіографія сприяє оптимізації і підвищенню ефективності тієї чи іншої професійної роботи. У судово-психологічних дослідженнях останнім часом

аналізується в основному структура професіограм, що стосуються діяльності слідчого. Професіограми ж інших представників правоохоронних органів поки що не одержали належного висвітлення. **Професіограма слідчого** включає докладний опис усіх сторін його діяльності, необхідних якостей і навичок. Перше дослідження професіограми слідчого належить В. Л. Васильєву і є свого роду професійним портретом слідчого, побудованим на даних психологічних і соціологічних методів вивчення його діяльності. Професіограма слідчого (за В. Л. Васильєвим) - це багаторівнева ієрархічна структура, що відображає всі основні сторони професійної діяльності слідчого, а також особистісні якості і навички, що реалізуються в цій діяльності. Професіограма слідчого складається з декількох блоків, які послідовно охоплюють певні сторони його діяльності. До них, зокрема, належать: **а) пошукова діяльність** (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрація уваги, висока орієнтація); **б) комунікативна діяльність** (товариськість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати людину, вміння говорити з нею); **в) посвідчувальна діяльність** (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова); **г) організаційна діяльність** (самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності в роботі з людьми); **д) реконструктивна діяльність** (пам'ять, уява, мислення, загальний і спеціальний інтелекти, інтуїція); **є) соціальна діяльність** - загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; спеціальні якості: прагнення до істини і торжества справедливості, професійна гордість, професійна етика. У наведеній професіограмі чільне місце посідає соціальна діяльність, оскільки вона сприяє формуванню професійних якостей. **Водночас елементи цієї структури є взаємопов'язаними, наявність одного з них визначає ефективність функціонування інших.**

Правосвідомість сприяє розвитку таких професійно важливих якостей слідчих і суддів, **як принциповість**, що виражається у визначенні твердої позиції при вирішенні конкретних питань, особливо в конфліктних ситуаціях; **здібність**, що полягає в прагненні долати перешкоди при досягненні поставленої мети;

колективізм як усвідомлення необхідності співробітництва, підпорядкування особистих інтересів інтересам колективу, дисциплінованості і взаємодопомоги в здійсненні правоохоронних функцій. Дослідження психологічної сторони діяльності дає змогу **виділити професійно необхідні психічні властивості осіб**, які беруть участь у цій роботі. Серед них можна назвати **творче мислення, комунікабельність, вольові якості, організаторські здібності, здатність протистояти негативним емоціям.**

Творче мислення характеризується пошуком нестандартних шляхів встановлення істини та окремих обставин.

Комунікабельність - це здатність людини встановлювати психологічний контакт при спілкуванні з різними віковими і соціальними групами людей.

Вольові якості особистості виражаються у готовності долати труднощі, вмінні приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, виявляти твердість в обставині, пов'язаній із сильним емоційним, негативним за своїм характером впливом. Прийняття вольових рішень є складною діяльністю, що охоплює усвідомлення мети, обрання засобів і методів її досягнення.

Організаторські здібності слідчого, прокурора, судді виявляються в декількох напрямках їхньої діяльності: а) самоорганізації, що виражається в дисциплінованості, правильному розподілі часу, чіткому виконанні різних обов'язків; б) організації діяльності інших осіб, які здійснюють однорідні або різні функції; в) організації і координації діяльності установ, які виконують правоохоронні обов'язки стосовно ситуації, що виникла.

В організації роботи осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність, важливе значення має **здатність протистояти тим негативним емоціям**, що можуть виявитися при виконанні професійних функцій.

Здійснення того чи іншого виду професійної діяльності приводить до двох протилежних наслідків: 1) удосконалення психологічних якостей особистості; 2) виникнення професійної деформації. Професійна деформація становить появу в особистості певних психологічних змін, що впливають на якість виконання діяльності.

